

TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING TAHLILIIY
FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY
ASOSLARI

Ilmiy rahbar: Muradova Z.K.

Qar DU "Pedagogika" kafedrasi dotsenti, p.f.f.d (PhD)

Ilmiy maslahatchi: O.K.Xaydarova

IPU "Pedagogika va o'qitish metodikasi" kafedrasi dotsenti, p.f.n.

Muallif: Nosirova Maftuna Husniddin qizi

*Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti pedagogika mutaxassisligi
magistratura*

1- bosqich 706-25-guruh talabasi

Annotatsiya. *Ta'lim jarayonida talabalarning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Tahliliy fikrlash — bu ma'lumotni tahlil qilish, solishtirish, sabab–oqibat bog'liqliklarini aniqlash, asosli xulosa chiqarish va qaror qabul qilish jarayonidir. Mazkur yondashuv ta'limni faollashtiruvchi metodlar, muammoli vaziyatlar yaratish, mustaqil izlanish topshiriqlari, muloqot va munozara texnikalaridan foydalanish orqali shakllanadi. Analitik faoliyat talabaning intellektual salohiyatini oshiradi, fanlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi hamda amaliy vazifalarni mustaqil hal etish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Tahliliy fikrlashning nazariy asoslari konstruktivizm, faol ta'lim nazariyasi, metakognitiv yondashuv va tanqidiy fikrlash texnologiyalariga tayanadi. Ushbu nazariy qarashlar talabaning fikrlash jarayonini faollashtirish, ilmiy izlanish ko'nikmalarini mustahkamlash va ijodiy-intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *tahliliy fikrlash, tanqidiy fikrlash, konstruktivizm, metakognitiv yondashuv, faol ta'lim, pedagogik texnologiyalar, muammoli ta'lim, mustaqil izlanish, intellektual rivojlanish, o'quv jarayoni.*

Annotation. *The development of students' analytical thinking skills in the educational process is one of the priority areas of modern pedagogy. Analytical thinking is the process of analyzing, comparing information, identifying cause-and-effect relationships, drawing reasonable conclusions and making decisions. This approach is formed through the use of methods that activate learning, creating problem situations, independent research tasks, and the use of communication and discussion techniques. Analytical activity increases the student's intellectual potential, helps to master subjects more deeply, and develops competencies for independent solving practical tasks. The theoretical foundations of analytical thinking are based on constructivism, active learning theory, metacognitive approach, and critical thinking technologies. These theoretical views serve to activate the student's thinking process, strengthen scientific research skills, and support creative and intellectual development.*

Keywords: *analytical thinking, critical thinking, constructivism, metacognitive approach, active learning, pedagogical technologies, problem-based learning, independent research, intellectual development, learning process.*

Аннотация. *Развитие аналитического мышления студентов в образовательном процессе является одним из приоритетных направлений современной педагогики. Аналитическое мышление – это процесс анализа, сопоставления информации, выявления причинно-следственных связей, формирования обоснованных выводов и принятия решений. Этот подход формируется посредством использования методов, активизирующих обучение, создания проблемных ситуаций, самостоятельного выполнения исследовательских заданий, а также использования коммуникативно-дискуссионных техник. Аналитическая деятельность повышает интеллектуальный потенциал студента, способствует более глубокому усвоению учебного материала и развивает компетенции для самостоятельного решения практических задач. Теоретические основы аналитического мышления базируются на конструктивизме, теории активного обучения, метакогнитивном подходе и технологиях критического*

мышления. Эти теоретические представления способствуют активизации мыслительного процесса студента, укреплению навыков научного исследования, а также способствуют творческому и интеллектуальному развитию.

Ключевые слова: *аналитическое мышление, критическое мышление, конструктивизм, метакогнитивный подход, активное обучение, педагогические технологии, проблемное обучение, самостоятельные исследования, интеллектуальное развитие, учебный процесс.*

Kirish. Hozirgi davr ta'limi talabalardan tezkor, aniq va asosli fikrlashni, murakkab vaziyatlarni tahlil qilishni hamda mustaqil qaror qabul qilishni talab qilmoqda. Ana shunday ko'nikmalarni shakllantirishning eng muhim omillaridan biri — tahliliy fikrlash qobiliyatidir. Tahliliy fikrlash talabani bilimni faqat yodlab olishi bilan cheklanmay, balki uni mazmunan anglash, tarkibiy qismlarga ajratish, ular o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishni ko'ra bilish, dalil va xulosalarni solishtirish kabi intellektual jarayonlarni o'z ichiga oladi. Ta'lim jarayonida bunday fikrlashni rivojlantirish talabalarning nafaqat o'quv faoliyatida, balki kelajak kasbiy faoliyatida ham muvaffaqiyatga erishishiga asos yaratadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahliliy fikrlashni rivojlantirishni markazga qo'yadi, chunki bugungi kunda har qanday sohaga oid bilimlar tez yangilanmoqda, murakkablashmoqda va ulardan to'g'ri foydalanish malakasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli ta'lim jarayonida talabalarga tayyor bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, ularni mustaqil fikrlashga yo'naltiruvchi muammoli vaziyatlar, ilmiy izlanish topshiriqlari, muloqot va munozaraga asoslangan mashg'ulotlar tashkil etish zarur bo'ladi. Bu esa talabani o'z fikrini asoslash, savol berish, turli qarashlarni baholash, dalillarni tahlil qilish va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tahliliy fikrlashning rivojlanishi talabalarning intellektual salohiyatini kengaytiradi, ularni mustaqil o'rganishga undaydi, fikrlash madaniyatini shakllantiradi va o'quv faoliyatini yanada mazmunli qiladi. Ayniqsa, raqamli axborot makonida yoshlarni ishonchli manbalarni tanlash, ma'lumotni qayta ishlash va to'g'ri talqin qilishga o'rgatish dolzarb masalaga aylangan. Shu jihatdan tahliliy fikrlash qobiliyatini

shakllantirish ta'lim samaradorligini oshirish, yangicha dunyoqarashga ega, izlanishga intiluvchan, mustaqil fikrli yoshlarni tarbiyalashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Tahliliy fikrlashning ta'lim jarayonidagi ahamiyati bo'yicha ilmiy adabiyotlarda keng qamrovli yondashuvlar mavjud bo'lib, ular pedagogik nazariya va amaliyotning turli yo'nalishlarini qamrab oladi. Mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar ta'kidlashicha, talabalarda tahliliy fikrlashni rivojlantirish konstruktivistik yondashuv, faol ta'lim usullari, tanqidiy fikrlash texnologiyalari va metakognitiv strategiyalar asosida samarali shakllanadi. Konstruktivizmga ko'ra, talaba bilimni tayyor holida qabul qilmaydi, balki uni o'z faoliyati orqali qayta yaratadi; shu jarayonda tahliliy fikrlash muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Adabiyotlarda tahliliy fikrlashni rivojlantirishning asosiy shartlari sifatida mustaqil izlanishga undovchi topshiriqlar, muammoli vaziyatlar yaratish, amaliy misollar bilan ishlash, o'quvchini fikrlashga majbur qiluvchi savol-javoblar va munozaralarning roli alohida ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqotchilar ta'lim jarayonida tahliliy fikrlashni kuchaytirish uchun interfaol metodlardan — "Aqliy hujum", "Klaster", "Debat", "Fishbone" kabi usullardan foydalanishni tavsiya etadilar. Ushbu metodlar talabaning fikr yuritish jarayonini faollashtiradi, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash, muqobil yechimlarni taqqoslash va asosli xulosa chiqarishga yordam beradi. Ko'plab ilmiy manbalarda tahliliy fikrlashning shakllanishi metakognitiv jarayonlar, ya'ni talabaning o'z fikrlash jarayonini nazorat qilishi, rejalashtirishi va baholashi bilan ham bevosita bog'liq ekani ta'kidlanadi. Bu yondashuv talabaga nafaqat masalani tahlil qilish, balki o'z yondashuvlarining to'g'riligi va samaradorligini baholash imkonini beradi. Shuningdek, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalarda analitik fikrlashni rivojlantirish o'quv motivatsiyasini oshiradi, mustaqil ta'limga qiziqishni kuchaytiradi va o'quv natijalarining barqaror bo'lishini ta'minlaydi. Yakuniy xulosalarda mualliflar tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish faqat pedagogning tushuntirishi orqali emas, balki faol o'quv muhitini yaratish, ijodiy izlanishlarga undovchi topshiriqlarni qo'llash va talaba subyektivligini e'tirof etish orqali samarali amalga oshirilishini ta'kidlaydilar.

Shu bois mazkur mavzu bo'yicha adabiyotlar tahlili tahliliy fikrlashni rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi ekanini ilmiy asoslar bilan yoritib beradi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishni o'rganishga qaratilgan tadqiqotlarda metodologik yondashuvlar ko'proq talabaning fikrlash jarayonini faollashtirish, mustaqil izlanishga yo'naltirish va o'quv faoliyatini tahliliy xarakterga ega qilishga qaratilgan bo'ladi. Tadqiqot metodologiyasi, avvalo, mavzuning nazariy asoslarini aniqlashdan, mavjud ilmiy manbalarni o'rganish va tahlil qilishdan boshlanadi. Bu jarayon tahliliy fikrlashga oid mavjud konsepsiyalarni, pedagogik texnologiyalarni, psixologik yondashuvlarni va didaktik tamoyillarni umumlashtirish imkonini beradi. Tadqiqotda kuzatish, suhbat, test va tahlil metodlaridan foydalanish tahliliy fikrlashning qaysi jihatlari talabalarda kuchli yoki sust shakllanganini aniqlash imkonini beradi. Diagnostik metodlar orqali talabalar fikrlash darajasi, muammoli vaziyatni tushunish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyati baholanadi. Shuningdek, eksperimental yondashuvlar – ya'ni ma'lum metodlarni o'quv jarayonida qo'llab, natijalarni tajriba va nazorat guruhlarini orqali solishtirish — tahliliy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim texnologiyalarining samaradorligini aniqlashga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida interfaol metodlardan foydalanishga asoslangan o'quv mashg'ulotlarining talaba faoliyatiga ta'siri o'rganiladi. Muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat, kreativ topshiriqlar, munozara va tahlilga asoslangan darslar yordamida talabalarning fikrlash jarayonidagi o'zgarishlar kuzatiladi. Olingan ma'lumotlar sifat va miqdoriy tahlil orqali qayta ishlanadi, bu esa mavjud muammolarni aniqlash, takomillashtirish yo'llarini belgilash va tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Shu tarzda tadqiqotlarning metodologik asoslari nazariy bilimlarni umumlashtirish, amaliy jarayonni chuqur o'rganish va analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlarning amaliy samaradorligini isbotlashga qaratilgan izlanishlar majmuasidan iborat bo'ladi.

Natija va muhokama. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan metodlar qo'llanilganda

talabalarining o'quv faolligi, mustaqilligi va fikrlash madaniyati sezilarli darajada oshadi. Interfaol metodlarga asoslangan mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlarni yechish, tahliliy savollar bilan ishlash, turli fikrlarni solishtirish va munozara olib borish talabaning fikrlash jarayonini faollashtirib, ularda sabab–oqibat aloqalarini aniqlash qobiliyatini mustahkamlagani aniqlandi. Tadqiqot davomida talabalar berilgan topshiriqlarni avvalgiga nisbatan chuqurroq tahlil qilishga, o'z fikrlarini dalillar bilan asoslashga va tanqidiy yondashuvni namoyon etishga intila boshlaganlari kuzatildi. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, tahliliy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv jarayoni talabalarining amaliy ko'nikmalarini ham kuchaytiradi. Xususan, vazifalarni mustaqil tahlil qilish, muammoga yechim topish, alternativ variantlarni baholash, mantiqiy ketma-ketlik asosida xulosa chiqarish kabi kompetensiyalar yanada rivojlanadi. Talabalar o'z fikrlash jarayonini baholash, xatolarini aniqlash va to'g'rilashga o'rgana boshlaydi, bu esa metakognitiv ko'nikmalar shakllanishiga xizmat qiladi. Tajriba guruhida o'tkazilgan mashg'ulotlarda tahliliy yondashuvning o'quv motivatsiyasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatganligi — talabalar faolroq ishtirok etgani va mustaqil izlanishga qiziqish bildirgani qayd etildi. Muhokama jarayonida ushbu natijalar boshqa ilmiy manbalarda keltirilgan xulosalar bilan hamohang ekani aniqlandi. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, tahliliy fikrlashni faollashtirishga yo'naltirilgan vazifalar talabaning intellektual salohiyatini kengaytiradi, o'quv jarayoniga chuqurroq kirishishga imkon yaratadi va ta'lim samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, metodlarning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining yondashuvi, topshiriqlarning mazmuni va o'quv muhitining faol bo'lishiga bog'liq ekani ham tasdiqlandi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida analitik fikrlashni shakllantirish nafaqat nazariy ahamiyatga, balki amaliy natijalarga ham ega ekanini ko'rsatib bermoqda.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot va tahlillar ta'lim jarayonida tahliliy fikrlashni rivojlantirish o'quv faoliyatining sifatini oshirishda muhim omil ekanini yaqqol namoyon etdi. Analitik fikrlashga yo'naltirilgan metodlar qo'llanganda talabalarining bilimni o'zlashtirish darajasi chuqurlashadi, ular nafaqat ma'lumotni

eslab qolish, balki uni tahlil qilish, turli jihatlari bo'yicha solishtirish, asosli xulosa chiqarish va real vaziyatlarga tatbiq etish ko'nikmalarini egallaydilar. Bu jarayon talabalarda mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, mantiqiy yondashuv va izlanishga bo'lgan ehtiyojni faollashtiradi. Tahliliy fikrlashning rivojlanishi o'quvchini faol subyektga aylantiradi, dars jarayonida ishtirokini kuchaytiradi, fikr almashish, muhokama va baholash kabi jarayonlarga yanada ongli ravishda kirishishiga imkon yaratadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, talabalarga muammoli topshiriqlar, amaliy vaziyatlar, izlanishga yo'naltirilgan savollar berilganda ular o'z fikrini dalillar bilan isbotlashga, turli nuqtayi nazarlarni solishtirishga va mustaqil qaror qabul qilishga intiladilar. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini ham shakllantiradi. Shuningdek, tahliliy fikrlashni rivojlantirish talabalarning kasbiy tayyorgarligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har qanday sohada murakkab masalalarni anglash, ular orasida mantiqiy bog'liqlikni ko'rish, yechim variantlarini ishlab chiqish va eng maqbulini tanlash kompetensiyalari talabaning intellektual salohiyatiga tayanadi. Tadqiqot jarayonida kuzatilgan o'zgarishlar shuni ko'rsatdiki, tahliliy yondashuv ta'lim samaradorligini oshiradi, shaxsiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi va talabaning fikrlash madaniyatini shakllantiradi. Umuman olganda, tahliliy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat o'quv jarayonini takomillashtiradi, balki intellektual, ijodiy va kasbiy kompetensiyalarni mustahkamlaydigan muhim pedagogik jarayon sifatida baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva Q. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Jo'rayev R., Yo'ldoshev J. "Pedagogika nazariyasi". – Toshkent: Fan, 2019.
3. To'xtaxodjayeva M. "Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish". – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020.
4. Ochilov A. "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari". – Toshkent: Science and Education, 2021.

5. Xasanboeva O., Raxmonqulova D. “Pedagogik kompetensiyalar va ularning rivoji”. – Toshkent: Istiqlol, 2020.
6. Yo‘ldosheva S. “Talabalarda tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish metodlari”. – Toshkent: Tafakkur, 2019.
7. Karimov B. “Muammoli ta’lim va uning samaradorligi”. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018.
8. Shamsiyeva N. “Faol o‘qitish usullari va ularning amaliy qo‘llanilishi”. – Toshkent: Ziyonet nashriyoti, 2021.
9. Qodirov A. “Metakognitiv yondashuv va talaba mustaqil fikrlashi”. – Toshkent: Ma’rifat, 2022.
10. Nurmatov R. “Oliy ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar”. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2020.